

Hamar

Janicke Vilnes Hilsen

Bacheloroppgave

” Det begynte allerede i barnehagen”

En bacheloroppgave om mobbing i barnehagen

”It all began in kindergarten”

A bachelor on kindergarten bullying

BLUS

2017

Sammendrag

Tittel: ”Det begynte i barnehagen” – om mobbing i barnehagen	
Forfatter: Janicke Anett Vilnes Hilsen	
År: 2017	Sider: 37
Emneord: Mobbing, individuell aggresjon, sosial eksklusjonsangst, vennskap, lek, sosial kompetanse foreldresamarbeid	
Sammendrag: <p>Forskning viser at mobbing er et fenomen som gjelder barn i barnehagen på lik linje med barn i skolen, og barnehagene har en samfunnsoppgave i å forebygge dette. Mitt ønske med denne oppgaven var å få et innblikk i hvordan barnehagelærere ville beskrive sine erfaringer med mobbing blant små barn og hvordan barnehager jobber på dette området. Gjennom intervjuer med tre pedagogiske ledere ved ulike barnehager fikk jeg bekreftelse på hva forskningen tilsier, at mobbing forekommer i barnehagene. Mobbingen viser seg både som fysisk aggresjon rettet mot andre barn, men den foregår også mer skjult ved baksnakking, avvisning og utestengelse fra lek. Det er en enighet blant de intervjuede at for at handlinger skal kunne defineres som mobbing må det være noe som foregår over tid og som går ut over samme person. Der hvor det uttrykkes ulike meninger om hvorvidt det kan kalles mobbing eller ikke, er når aspektet med intensjon tas med.</p> <p>Det forebyggende arbeidet går i hovedtrekk ut på å ha fokus på lek, vennskap og sosiale relasjoner, sosial kompetanse, foreldresamarbeid og den tilstedeværende voksne.</p>	

Abstract

Title: "It all began in kindergarten" – A bachelor on kindergarten bullying	
Author: Janicke Anett Vilnes Hilsen	
Year: 2017	Pages: 37
Keywords: Bullying, aggression, social exclusion, friendship amongst children, play, parental cooperation	
Abstract: <p>Just as we see bullying in the schoolyard, research imply that kindergarten bullying does exist. That means that the people working in the kindergartens do have a responsibility in preventing such behaviour. My hope in writing this thesis was to get a better insight in how the kindergarten teachers would describe their experiences with bullying amongst children that young, and how the institution works on fighting this. Through my interviews with three kindergarten teachers, I found that the researchers findings matched the teachers answers, which could indicate that bullying actually does exist amongst young children. The bullying takes the form of physical aggression against other children, or as more subtile and hard to notice ways of excluding others. The interviewed agreed on the fact that in order of behaviour being defined as bulling, the behaviour would have to persist over time and the victim would have to be the same. I found that the teachers did not share views on the aspect of intention, that children intentionally could harm other children. The preventive work took focus on working with play, friendship, social skills, parental cooperation and supportive kindergarten teachers.</p>	

Forord

Jeg har i løpet av denne perioden hvor jeg har jobbet med bacheloroppgaven kommet over mange personlige og sterke historier. Det har åpnet seg nye og spennende perspektiver på det å se hva dette fenomenet mobbing kan være, og jeg har sett at mobbedebatten i Norge dreier i nye retninger. Mye innsats og penger har blitt lagt ned i å bekjempe mobbingen, men fortsatt holder mobbetallene seg stabile. Dette er noe det også fra politisk hold kommer erkjennelser om, og man ser etter alternative måter å angripe problematikken på. Mobbing er et stort og komplekst tema, og en slik oppgave kan ikke fullt ut gi noe svar på hva man bør gjøre med dette, men den har gitt meg personlig innsyn i hva feltet selv tenker om mobbing i barnehagesammenheng og hvordan de jobber for å oppdage om det skjer og forsøke å hindre at det skjer. Det har også gitt meg et bredere perspektiv når jeg nå snart selv skal ut i arbeid.

Jeg vil takke disse tre som stilte opp på intervjuer for interessante samtaler og diskusjoner, og som har gitt meg et grunnlag for å svare på min problemstilling.

Jeg vil videre takke min veileder i prosessen, Gudrun Sælen Halmrast, for støtte og stor tro på mitt prosjekt helt fra dag en.

Og til slutt vil jeg takke min familie, som gjennom tre år tålmodig har holdt ut med en litt mindre tilgjengelig utgave av meg. Nå er vi i mål!

Gjøvik, mai 2017

Janicke Vilnes Hilsen

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	2
Abstract.....	3
Forord.....	4
Innholdsfortegnelse.....	5-6
1.0. Innledning.....	7
1.1. Valg av tema og presentasjon av problemstilling.....	8-9
1.2. Oppgavens disposisjon og formål.....	9-10
2.0. METODE.....	10-11
2.1. Bakgrunn for valg av metode.....	11
2.2. Kvalitativt forskningsintervju.....	11-12
2.3. Valg av intervjupersoner.....	12-13
2.4. Forberedelse og gjennomføring av intervju.....	13-14
2.5. Bearbeiding av data.....	14
2.6. Metodekritikk.....	14-15
2.7. Etske hensyn.....	15-16
3.0. TEORI.....	16
3.1. Begrepsavklaring – hva er mobbing?.....	17
3.1.1. Mobbing som individuell aggresjon.....	17-18
3.1.2. Mobbing som sosialt fenomen.....	18-20
3.2. Forskning på mobbing i barnehagen – forekomst.....	20-21
3.3. Mobbing – konsekvenser og ettervirkninger.....	21
3.4. Forebygging av mobbing.....	22
3.4.1. Lek og vennskap.....	22-23
3.4.2. Sosial kompetanse.....	23
3.4.3. Personalets rolle.....	23-24
3.4.4. Foreldresamarbeid.....	24
4.0. FUNN OG DRØFTING.....	25
4.1 Mobbing – definisjon og forekomst.....	25-26
4.2. Forebygging av mobbing.....	26
4.2.1. Lek og vennskap.....	26-27
4.2.2. Sosial kompetanse.....	27-28

4.3. Personalets rolle.....	28-29
4.4. Foreldresamarbeid.....	29-30
5.0. KONKLUSJON.....	30-31
Litteraturliste.....	32-34
Vedlegg 1 - Intervjuguide.....	35-36
Vedlegg 2 - Samtykkeskjema.....	37

1.0. Innledning

”Hopp da! Hopp, så blir vi kvitt deg!” Tine kjente den kalde muren under lårene bli mindre og mindre. Hun kom stadig nærmere kanten. Beina dinglet i luften nå. Hun var tørr i munnen. Svimmel. Hun pustet dypt. Det var overskyet og småkaldt, men Tine svettet. Kjente håret klistret seg til ansiktet.

(Wibe-Lund, 2016, s. 7)

Hun var fem år da hun ikledd mørk blå regnbukse satt i sandkassen i barnehagen utenfor grendehuset ved Erdal fotballbane på Askøy utenfor Bergen. Med lysebrunt hår, kortklippet pannelugg, brune øyne og små fregner på nesene. Hun satt alene. I hånden hadde hun en rød spade, som hun brukte til å fylle en lekebøtte med sand... Hun likte å leke i sanden. Bak henne satt det tre små jenter; to søstre og deres venninne. De satt på kanten av sandkassen.

-Tine! Ropte den yngste av søstrene.

Tine snudde seg mot dem.

-Ja?

Jentene så på henne.

Jeg snakker til søsteren min, sa jenta.

Søsteren hennes het også Tine. Tine snudde seg tilbake. Hun fortsatte å leke med spaden.

-Tine! Hørte hun igjen.

Hun snudde seg i ren refleks, før hun kom på hva jenta hadde sagt. Det var ikke henne de ropte på.

Eller?

Jentestemmen fortsatte.

-Dere, se nå...Tine!

Tine snudde seg, litt forsiktig denne gangen. Kikket spørrende på de tre jentene. De lo av henne. Hun følte seg rar og dum...Hun kjente den første gang der i sandkassen i barnehagen...Hun visste det ikke da. Men hun vet det nå. Den følelsen skulle komme til å prege et helt liv.

(Wibe-Lund, 2016, s. 15-16)

1.1. Valg av tema og presentasjon av problemstilling

Mobbing er et tema som har både engasjert, fascinert og berørt meg i mange år. Dette fenomenet som virker så konkret og på samme tid så ubegripelig. Mobbing har som vist i eksempelet ovenfor ofte store konsekvenser for det mennesket som blir utsatt for det, og kan i noen tilfeller få tragiske følger. Det er til dels uenighet og diskusjon om hvorvidt så små barn som barnehagebarn er i stand til å mobbe. Samtidig ser man en økning i voksne mennesker som står frem med sine historier om hvordan de ble mobbet i barndommen, og hvor en setning som gjerne går igjen er *det begynte allerede i barnehagen*. Mitt personlige engasjement for temaet sammen med erfaringer og observasjoner gjort som student under praksisperioder i barnehagen, gjorde at det var dette jeg ville skrive om da jeg skulle velge tema for bacheloroppgaven. Jeg fant fort ut i prosessen med å finne litteratur til oppgaven, at dette var et tema det var lite forskning på i barnehagesammenheng. Mye forskning er gjort i forhold til mobbing, men da i hovedsak rettet mot mobbing blant barn i skolealder. Det har blitt et økende fokus på om dette kan skje blant yngre barn de siste årene, og den forskningen som har blitt gjort på dette viser klare tendenser til at dette skjer og det skjer helt ned til de aller yngste i barnehagen. Dette er noe jeg vil gjøre nærmere rede for i teorikapittelet.

Det at mobbing skjer i barnehagen gjenspeiler seg også i formuleringer gjort i *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver* (Kunnskapsdepartementet, 2011), der det står at ”Barnehagen har en samfunnsoppgave i tidlig forebygging av diskriminering og mobbing” (s. 9). Videre står det at barnehagen ”skal fremme positive handlinger som motvirker avvisning, mobbing og vold” (s. 22) og ”Det skal ikke være rom for noen former for diskriminering eller krenkende ord og handlinger i barnehagens virksomhet”. (KD, 2011, s. 21). Det at man i barnehagen, i tråd med rammeplanens føringer, skal *motvirke og forebygge* mobbing sier noe om den nulltoleransen som barnehagen skal ha ovenfor dette, og som man skal jobbe mot utviklingen av. Den nye *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*, som skal implementeres høsten 2017, erkjenner i større grad at dette er noe som allerede eksisterer i barnehagen, og barnehagens plikt til å håndtere og følge opp mobbing og uønsket atferd blir eksplisitt presisert (2017, §1).

Disse føringene ser man også i andre politiske dokumenter, som i det nye *Partnerskap mot mobbing*, utarbeidet av Solberg-regjeringen (2016), en videreføring av samarbeidsprosjektet *Manifest mot mobbing* utarbeidet av Kjell Magne Bondevik i 2002 (Utdanningsdirektoratet,

2005). Det opprinnelige manifestet var rettet mot skolen, men inkluderte etterhvert også barnehagene. En samarbeidsavtale om å jobbe for nulltoleranse mot mobbing ble signert av ulike institusjoner og arenaer som var av betydning for barn (Utdanningsdirektoratet, 2005, s. 47-48). Den største endringen fra det første dokumentet er at det i dag omfatter alle barnehager, både kommunale og private, og at det i større grad er en forpliktelse fra hver enkelt skole og barnehage om å jobbe med dette daglig, og ikke primært som en innsats fra politisk hold (2016). I tillegg er den gamle definisjonen av mobbing fjernet, og erstattet med en definisjon av Ingrid Lund (Lund, Godtfredsen, Helgeland, Nome, Kovac & Cameron, 2015, s. 45).

Et temahefte er også utarbeidet av Barne- og familiedepartementet, som en veiledning i arbeid mot mobbing rettet mot personale i barnehagen (2004). Temaheftet fokuserer på hvordan barnehagene kan jobbe med å fremme positive sosiale handlinger, forebygge mobbing og uønsket atferd og hvordan håndtere mobbing om det skulle oppstå.

Med så sterke føringer på den samfunnsoppgaven menneskene i barnehagen skal utføre, stilles det dermed også høye krav til den kunnskapen de besitter om mobbing, hvordan håndtere og forebygge mobbing og hvordan mobbing kan ha langvarige ettervirkninger for et barn som blir utsatt for det. Min nysgjerrighet rettet seg derfor mot nettopp disse menneskene og jeg ville få tak i deres holdninger rundt og kunnskaper om mobbing blant små barn. Min problemstilling ble da som følger:

Hvordan beskriver barnehagelærere mobbing blant barnehagebarn, og på hvilken måte jobber de for å se, håndtere og forebygge dette?

Denne problemstillingen åpner opp for barnehagelærernes perspektiver på fenomenet, samtidig som den vil kunne få frem hvordan de jobber med mobbeproblematikken på i hverdagen.

1.2. Oppgavens disposisjon og formål

Mitt formål med å skrive denne oppgaven er å gi et bidrag til å sette fokus på et tema jeg mener har behov for enda større oppmerksomhet enn det har nå i dag.

Jeg vil nå videre i oppgaven, i kapittel 2, først redegjøre for metode og bakgrunn for valg av den. Jeg beskriver forberedelser og gjennomføring av valgt metode og hvordan jeg

bearbeidet mine funn i etterkant. Jeg tar deretter for meg eventuelle kritiske perspektiver på brukt metode og de etiske hensyn jeg har tatt.

I kapittel 3 går jeg over til å presentere teorien jeg har som grunnlag for å svare på problemstillingen i oppgaven. Jeg vil innledningsvis gjøre rede for ulike definisjoner av mobbebegrepet, hvor de to hovedteoriene er mobbing som individuell aggresjon og mobbing som sosialt fenomen. I forlengelse av det å se mobbing som sosialt fenomen, vil jeg gå inn på menneskets behov for tilhørighet i fellesskapet og sosial eksklusjonsangst. Jeg vil deretter se på forskning gjort på mobbing blant små barn, både i forhold til forekomst av mobbing og hvilke konsekvenser mobbing kan få for barn utsatt for det i senere liv. Avslutningsvis vil jeg legge frem teori som viser betydningen av utvikling av sosial kompetanse, barns forhandlingsevne i lek, voksenrollen og forebyggende arbeid.

Kapittel 4 blir delen hvor jeg legger frem empiri og hvor jeg drøfter mine funn opp mot forskning og teori fra foregående kapittel.

Avslutningsvis, i kapittel 5, vil jeg komme med en kort oppsummering av oppgaven.

2.0. METODE

Metode i vitenskapelig sammenheng er en fremgangsmåte eller teknikk man benytter seg av for å kunne innhente nødvendig og relevant informasjon og opplysninger for å besvare de spørsmålene man har i sin forskning (Bergsland & Jæger, 2015, s. 66). Hvilken metode som er mest hensiktsmessig å bruke vil derfor avhenge av hva det er man er interessert i å finne ut og hvilken metode som best vil belyse den problemstillingen en har valgt ut i oppgaven. Det finnes i hovedsak to tilnærminger til metode, den kvantitative og den kvalitative (Dalland, 2015). Jeg vil kort redegjøre for bruken av disse to metodene før jeg går videre til å presentere og begrunne mitt valg av metode for min oppgave.

En kvantitativ metode er i stor grad basert på å kunne gi målbare data, i form av tall. Denne metoden bidrar til å gi en bredde i undersøkelsen ved å indikere gjennomsnitt eller utbredelse, og den kan også belyse små, fragmenterte deler av en helhet. Noe enkelt kan den kvantitative metoden sies å forsøke å forklare, ikke nødvendigvis forstå et fenomen. En vanlig kvantitativ fremgangsmåte er bruk av spørreundersøkelser for innsamling av data,

hvor disse senere blir presentert i ulike statistikker, grafer og tabeller (Dalland, 2015, s. 112-113).

Den kvalitative metoden søker i større grad informasjon for å skape sammenhenger og forståelse for et fenomen, ved å henvende seg direkte til det feltet man ønsker å undersøke og menneskene der. Kvalitativ metode gir forskeren en mulighet til å få frem subjektive forståelser og erfaringer, og til å gå i dybden i et interessefelt. Observasjoner og intervju er vanlige kvalitative fremgangsmåter (Dalland, 2015, s. 112-113).

2.1. Bakgrunn for valg av metode

Det ble tidlig i prosessen klart for meg at for å få en større kunnskap om hva mobbing i barnehagen kunne være, ville den kvalitative tilnærmingen føre meg nærmere de menneskene som satt med direkte erfaringer fra barnehagefeltet. Teori og forskning alene ville ikke kunne gi meg svar på det som virkelig interesserte meg, og som problemstillingen også presiserer, hvilke kunnskaper og holdninger barnehagelærere har om mobbing blant små barn. Det kvalitative forskningsintervjuet ble min tilnærming til feltet, og der jeg så min mulighet til å få en dypere forståelse for hvordan det jobbes mot dette i barnehagene.

2.2. Kvalitativt forskningsintervju

Steinar Kvale og Svend Brinkmann (2009) sier:

” Hvis du vil vite hvordan folk oppfatter verden og livet sitt, hvorfor ikke spørre dem?”
(sitert i Dalland, 2015, s. 150).

Et kvalitativt forskningsintervju har mye til felles med den hverdagslige samtalen mellom to mennesker, der man i interaksjon møtes og søker hverandres meninger. Det som skiller disse to samtaleformene fra hverandre i størst grad er den faglige dimensjonen i forskningsintervjuet. I tillegg har et kvalitativt forskningsintervju som mål å gjennom samtalen produsere ny kunnskap (Dalland, 2015, s. 151). Denne nye kunnskapen vil ideelt sett være kunnskap som kan fortelle oss noe mer generelt utover den subjektive meningen til

ett menneske, men man kan aldri fullt ut ved slike intervjuer få kunnskap og meninger som kan sies å være allmenne for et helt felt. Likevel kan slike intervjuer være verdifulle for å få et innblikk i et utvalg av eksisterende tanker, erfaringer og holdninger på et område man er interessert i.

2.3. Valg av intervjupersoner

I prosessen med å finne intervjupersoner til oppgaven, gjorde jeg hva Olav Dalland kaller et strategisk utvalg av intervjupersoner, som vil si at man søker personer man antar har spesiell kunnskap om det man vil skrive om (s. 163). Det ble da viktig for meg at de jeg skulle snakke med både hadde daglig kontakt med og ansvar for arbeid med små barn, og at de hadde barnehagefaglig kompetanse. Selve begrepet *intervjuperson* bruker jeg fordi det er et mer nøytralt begrep enn eksempelvis informant, intervjuobjekt eller respondent. Ved å sette fokus på at det er en person man skal ha et intervju med, blir relasjonen i større grad likeverdig og muligheten for kunnskapsproduksjon øker (Dalland, 2015, s. 152-153), noe som tidligere nevnt er et mål med det kvalitative forskningsintervjuet. Jeg sendte ut spørsmål til styrere ved et lite antall barnehager, hvor jeg kort fortalte om temaet for bacheloroppgaven min og at jeg til denne oppgaven ønsket å intervju pedagogiske ledere i deres barnehage. Jeg informerte i korte trekk også om hvordan jeg ville gjennomføre intervjuet, i forhold til tidsbruk, bruk av lydopptak og etiske hensyn som personvern og taushetsplikt.

Mitt ønske var å kunne intervju to eller tre pedagogiske ledere, og som gjerne jobbet i barnehager med ulik organisering og i forhold til ulike aldersgrupper. Jeg tok derfor dette i betraktning i min utvelgelse av barnehager jeg søkte intervjupersoner i, og i min vurdering av de jeg fikk positivt svar fra. Jeg endte opp med én pedagogisk leder med lang erfaring fra arbeid på småbarnsbasis i basebarnehage, én pedagogisk leder i åpen barnehage med ansvar for de eldste i barnehagen og én pedagogisk leder i avdelingsbarnehage som jobbet på avdeling med 3- og 4 åringer. Jeg fikk derfor et bredt utvalg både i forskjellige typer barnehager og også tre pedagogiske ledere som samlet sett dekket alle aldersgrupper av barn i barnehagen. To av de pedagogiske lederne hadde over 20 års erfaring fra arbeid i barnehage, selv om det ikke var på samme arbeidsplass, mens min tredje intervjuperson hadde vært pedagogisk leder i 5 år.

2.4. Forberedelse og gjennomføring av intervju

Etter å ha funnet mine intervjupersoner, satte jeg i gang med å utarbeide en intervjuguide til intervjuene. Et ideal i det kvalitative intervjuet er å kunne stille åpne spørsmål som gir rom for at intervjupersonen fritt kan gi sin subjektive forståelse av det en blir spurt om, noe som igjen åpner for at intervjueren kan få en bedre innsikt i, hva Dalland (2015, s. 152) kaller, denne personens livsverden. Jeg endte opp med en intervjuguide bestående av en del hovedspørsmål, med underpunkter som ville fungere som oppfølgingsspørsmål der det var nødvendig med mer utfyllende eller nyanserte svar. Jeg sa fra i begynnelsen av intervjuet at jeg hadde en del spørsmål skrevet ned, men at dette fungerte som en guide for min del og at dette ikke var noe vi måtte følge til punkt og prikke. Min hensikt med intervjuet ville være å få tak i deres tanker rundt det temaet som var mitt fokus og at samtalens art ville vise retningen for hvordan jeg stilte spørsmålene. Dette samsvarer også med det Kvale & Brinkmann sier om viktigheten av intervjuerens evne til å tolke de svarene som kommer underveis og være spontan i forhold til å stille oppfølgende spørsmål (referert i Dalland, 2015, s. 174-175).

Intervjuene i alle tre barnehagene ble organisert slik at de kunne gjennomføres i den aktuelle barnehagen hvor intervjupersonen også hadde sin daglige arbeidsplass. Dette for at den som ble intervjuet skulle kunne være i sitt eget miljø, og slik Dalland beskriver det, legge til rette for at samtalen ville føles mest mulig naturlig for intervjupersonen (2015, s. 171).

Intervjusituasjonen startet med en avklaring om hva intervjuet skulle dreie seg om og intervjupersonene ble fremlagt samtykkeskjema som vi i fellesskap signerte. Dalland fremhever at deltakelse i forskning forutsetter at det skjer ” med vitende og vilje på et fritt og selvstendig grunnlag” (2015, s. 105), og at det derfor er viktig for undersøkelsen og den som deltar at det blir signert *informert, frivillig samtykke*. Dette samtykket inneholdt informasjon om bruk av lydopptak, intervjuets anslåtte varighet, hva tema for samtalen var, personvern og taushetsplikt og at intervjupersonen uten konsekvenser og når som helst under intervjuet hadde mulighet til å trekke seg. Jeg brukte som nevnt båndopptaker under intervjuene, dette for å fullt ut kunne ha fokus på intervjupersonen og hva denne sa. I tillegg ville det være en hjelp i det senere analysearbeidet, og i større grad sikre mot eventuelle misforståelser eller feiltolkninger. Jeg foretok likevel noen korte notater i alle intervjuene, i hovedsak der

punkter eller spørsmål skrevet ned i intervjuguiden kom spontant fra intervjupersonen. Også i et par tilfeller noterte jeg ned der jeg mente intervjupersonenes kroppsspråk ga viktig informasjon i forhold til tolkningen av hva som ble sagt. Helt avslutningsvis spurte jeg intervjupersonene om de hadde noe de ville si, noe de følte de ikke hadde fått sagt eller blitt spurt om, for at ingen skulle sitte med følelsen av at det var mye mer de ville si som de ikke fikk muligheten til. Dette også for å gi et signal om at det var de som satt på ekspertisen i situasjonen, og som en måte å vise respekt for intervjupersonen på (Dalland, 2015, s. 173).

2.5. Bearbeiding av data

For å bearbeide informasjonen i intervjuene, transkriberte jeg hvert enkelt intervju i sin helhet direkte etter det var gjennomført. Det vil si at jeg skrev ned alt som ble sagt, nøyaktig på den måten det ble sagt. Å transkribere kan oversettes med det å overføre muntlig samtale til skrevet tekst (Dalland, 2015, s. 179). Dette er noe som krever mye tid, men som samtidig kan gjøre prosessen med å sortere de dataene man har samlet mye enklere.

2.6. Metodekritikk

Det finnes svakheter ved enhver metode, og dette gjelder også når man velger å gjennomføre en kvalitativ studie slik jeg har gjort. Begrepene *validitet* og *reliabilitet* brukes gjerne for å vurdere kvaliteten på datamaterialet som er samlet inn og måten de ble samlet inn på (Bergsland & Jæger, 2014, s. 80). Validitet kan oversettes til relevans og i hvilken grad de kildene man velger å bruke og hvilke data man sitter med etter endt undersøkelse, kan bidra til å svare på problemstillingen. Relevans settes av Bergsland & Jæger (2014) sammen med den kvaliteten som ligger i tolkningen av datamaterialet som er samlet inn, og resultatet av tolkningen anses som relevant om den støttes i annen forskning utført på samme måte. Oppgavens omfang begrenser muligheten for å ha mange intervjupersoner, og med et begrenset utvalg intervjuer vil man aldri kunne få en allmenn oppfatning av et fenomen. I tillegg vil tolkningen av de svarene jeg får alltid preges av mine holdninger og min for forståelse, og man kan derfor ikke se bort i fra at en annen forsker, selv med samme spørsmål og fremgangsmåte, kunne kommet til en annen forståelse enn meg (Dalland, 2015,

s. 121). I min oppgave ser jeg relevans i forhold til det å være kritisk i utvelgelsen av litteratur, strategisk i valg av intervjupersoner, nøye i prosessen med å utarbeide intervjuguiden og bevisst min egen førforståelse. Dalland sier om relevans at godt utvalgte intervjupersoner ikke hjelper, har man ikke gode nok spørsmål til dem som kan belyse problemstillingen (2015, s. 120). Gjennom hele studiet være viktig å vurdere og redegjøre for de valgene man tar og reflektere over hvordan man tolker de svarene man får. Reliabilitet kan sies å være det samme som pålitelighet, eller troverdighet. Dette kan settes i sammenheng med hvor nøyaktig man har vært i prosessen med å samle inn datamateriale og nøyaktighet i forhold til bearbeidingen av disse dataene (Dalland, 2015, s. 120). I en kvalitativ undersøkelse slik jeg har gjort er det er flere faktorer som kan bidra til å redusere påliteligheten. Det kan være noe som skjer i kommunikasjonen under intervjuet som fører til misforståelser, at intervjupersonen ikke forstår spørsmålene som blir stilt eller at jeg som intervjuer kan tolke et svar feil. Det ble derfor viktig for meg å ha fokus på at kommunikasjonen skulle være så tydelig som mulig, med spørsmål som ga mulighet for å utdype om noe var uklart og at spørsmålene jeg stilte skulle være minst mulig ledende. Siden jeg hadde valgt å intervju personer om et noe sårbart tema måtte jeg ta høyde for at det Dalland kaller *forskningseffekten*, kunne oppstå (2015, s. 145). Dette kan inntreffe der en person som blir observert eller intervjuet lar seg prege av at det er en pågående undersøkelse og at atferd under observasjonen eller svarene man gir i et intervju gir inntrykk av at man agerer eller sier slik man tror er forventet. I en samtale hvor man kan komme inn på en fagpersons holdning til eget arbeid, kan det i noen tilfeller oppstå usikkerhet rundt egen kompetanse og hvor man da beskytter seg selv ved å svare det man tror intervjuer vil høre. Vurdering av om intervjupersonen er berørt av en slik forskningsaffekt vil dermed kunne ha betydning for forskningens pålitelighet.

2.7. Ethiske hensyn

I en undersøkelse der man ønsker å få innsikt i menneskers erfaringer og livsverden er det nødvendig at det er et visst tillitsforhold mellom de som skal møtes. Den som skal intervjues bør sitte med en opplevelse av å bli tatt vare på og en trygghet om at ens rettigheter tas hensyn til (Dalland, 2015, s. 95). Det blir viktig å se på det etiske i hele prosjektet, både under planlegging, i intervjusituasjonen og hvordan man behandler de opplysningene som kommer frem under intervjuene. De menneskene som sier seg villig til å delta i slike intervjuer har også noen lovfestede rettigheter man som forsker må ta hensyn til.

Personvern

I §1 i *Lov om behandling av personopplysninger* (1978) står det at formålet med denne loven er å beskytte den enkeltes personvern mot å bli krenket, og at loven skal bidra til at personopplysninger behandles sett i forhold til et menneskes behov for personlig integritet, privatlivets fred og tilstrekkelig kvalitet på personopplysninger.

Anonymitet

Alle mine intervjupersoner, deres arbeidsplass og eventuelle barn eller andre voksne som nevnes under intervjuer, er anonymisert slik at ingen skulle kunne identifiseres i min oppgave. Jeg bruker betegnelsen intervjuperson I, II og III eller deres stilling som pedagogisk leder gjennom oppgaven for å bevare anonymiteten.

For å trygge intervjupersonene i forhold til ivaretagelse av de etiske hensynene gikk vi, som nevnt tidligere i kapitlet, gjennom og signerte et samtykkeskjema hvor disse punktene ble forklart. Den viste at alle lydopptak som ble gjort under intervjuet ville bli slettet etter levert og godkjent oppgave, jeg informerte om min kjennskap til taushetsplikten, at ingen personopplysninger ville bli lagret på pc og at intervjupersonen, arbeidssted, eventuelle kollegaer og barn ville bli anonymisert i oppgaven.

3.0. TEORI

3.1. Begrepsavklaring – Hva er mobbing?

Det finnes mange ulike definisjoner på mobbing, og innledningsvis i teorikapitlet vil jeg ta for meg to hovedtilnærminger til det å se på fenomenet mobbing, mobbing som individuell aggresjon og mobbing sett som sosialt fenomen. Jeg vil deretter redegjøre for *min* forståelse av begrepet mobbing. Videre i kapitlet ser jeg på forskning gjort på området og relevant teori sett i forhold til det å kunne se, håndtere og forebygge mobbing.

3.1.1. Mobbing som individuell aggresjon

” En person er mobbet eller plaget når han eller hun gjentatte ganger og over en viss tid, blir utsatt for negative handlinger fra en eller flere andre personer” (Dan Olweus, 1992, s. 17).

Denne definisjonen er utarbeidet av Dan Olweus, anerkjent norsk-svensk psykolog og en av de fremste innen mobbeforskning i Norge og Skandinavia siden 1970-tallet, en definisjon det ofte vises til i litteratur og forskning som omhandler mobbing. Helt sentralt i hans definisjon er at om handlinger skal kunne defineres som mobbing, stilles det krav til handlingenes frekvens og varighet, og at disse påføres bevisst. Olweus presiserer at han med *negativ handling* mener ”når noen med hensikt påfører, eller prøver å påføre, en annen person skade eller ubehag” (1992, s. 17). Det finnes ulike former for mobbing, noe som kan deles inn i *direkte* og *indirekte* mobbing. Direkte mobbing gjenkjennes av forholdsvis åpenbare angrep som enten er fysiske eller ved trusler og utskjelling. Den indirekte mobbingen er mer subtil og skjult, som utestengning, avvising og baksnakking, og kan dermed også være vanskeligere å oppdage (Olweus, 1992, s. 18). Olweus påpeker at det må ligge en ubalanse i maktforholdet hos de involverte for at det skal kunne karakteriseres som mobbing, hvor den som blir utsatt for slike negative handlinger karakteriseres som noe hjelpeløs og med vanskeligheter for å forsvare seg selv. Olweus skiller dermed mobbing fra andre konflikter som krancling og slåssing mellom to personer med relativt samme fysiske eller mentale styrke (1992, s. 18).

Olweus’ syn på mobbing springer ut fra individualpsykologiske og personlighetsorienterte teorier, hva Mai Brit Helgesen velger å kalle *individbasert tilnærming* (Helgesen, 2014, s. 20). Det er også dette sterke fokuset på individet Olweus i senere tid har blitt kritisert for, og spesielt om man skal se på mobbing blant små barn. Olweus er opptatt av årsaken til at mobbing oppstår og mener årsaken ligger i de involvertes personlighetstrekk. Han trekker derfor frem hvordan man på best mulig måte kan identifisere en mobber eller et mobbeoffer (Olweus, 1992, s. 31). Mobbere karakteriseres som aggressive ovenfor andre mennesker, med en impulsivitet og et behov for dominans over andre. Olweus mener også de som mobber har mindre evne til å utøve empati (1992, s. 36). Et barn som lett kan bli utsatt for mobbing, defineres som et stille og forsiktig barn, med en usikker og engstelig fremtoning, og som i mange tilfeller kan sies å ha lavere selvtillit og være fysisk svakere enn sine jevnaldrende (Olweus, 1992, s. 35).

Det Olweus mener er hovedårsaken til at noen barn blir det han kaller aggressive barn, er kvaliteten i barnas oppdragelse og oppvekstforhold, og at både en oppvekst preget av for lite

omsorg fra mor eller en for autoritær oppdragerstil, kan skape et barn med aggressiv atferd. De engstelige barna, sier Olweus, er et produkt av overbeskyttende omsorgspersoner (1992, s. 40).

3.1.2. Mobbing som sosialt fenomen

Det har, som tidligere nevnt, vært problematisk for mange forskere å bruke Olweus' definisjon i forskning på mobbing og små barn, både i forhold til det å skulle definere barn i bestemte posisjoner og spesielt med tanke på mobbebehandlinger som handlinger utført med hensikt. Nyere forskning ser derfor i retning av alternative og nye måter å forstå mobbing på, og fokuserer i større grad på gruppeprosesser som kan føre til at mobbing oppstår. Prosjektet eXbus (Exploring Bullying in Schools, 2007) i Danmark er et samarbeidsprosjekt av forskere, hvor målet har vært å introdusere alternative innganger til det å forstå mobbeproblematikk blant barn. Selv om dette forskningsprosjektet er rettet mot mobbing blant barn i danske skoler, mener jeg de beskrivelsene som gis av fellesskaper og gruppeprosesser er like relevante i en barnehagesammenheng og for norske barn.

I eXbus-prosjektet har forskerne sett begrensningen som ligger i det å ha et for sterkt fokus på individuelle karakteristikk, og søker å utvide de godt etablerte individbaserte definisjonene på mobbing. En av forskerne, Robin May Schott, mener det er viktig at det finnes rom for å kunne se mobbing som en kompleks realitet, og at det dermed også kreves mer komplekse tilnærminger til fenomenet (Schott, 2009, s. 246). Forskerne i eXbus funderer sine tanker i teorier innen blant annet sosiologi, sosialpsykologi, filosofi, antropologi, kritisk og poststrukturalistisk teori, noe Schott hevder åpner for andre og flere forståelser (Schott, 2009, s. 247). Et begrep som går igjen i antologien *Mobning. Sociale prosesser på afveje* (Kofoed & Søndergaard, 2009), en antologi som tar for seg noen av delprosjektene i eXbus, er sosial eksklusjonsangst. Sosial eksklusjonsangst bygger på en forståelse fra sosialpsykologisk teori om mennesket som eksistensielt avhengig av sosial tilhørighet i et fellesskap. ”Social eksklusjonsangst i denne betydning utgør derfor et fænomen, der udvikles i relation i fællesskaber. Det er en angst, der ulmer i processer mellem deltagere, som er henvist til at fungere sammen” (Søndergaard, 2009, s. 29). Hun hevder at sosial eksklusjonsangst er angsten som kan oppstå i ulike fellesskaper man ikke selv har valgt, som eksempelvis i skoler, noen familiesammenhenger, arbeidsplasser eller på

fritidsarenaer. Her kan man også se barnehagen som et slikt fellesskap, både barnehagen som helhet og ulike grupper innad i barnehagen som avdelinger og smågrupper på tvers av avdelinger. Dette er jo også fellesskaper som ikke er valgt av barna selv. I norsk sammenheng har Mai Brit Helgesen gitt ut en bok, *Mobbing i barnehagen. Et sosialt fenomen*, hvor hun sammen med sine medforfattere ser mobbing i forhold til sosiale prosesser. Flere av forfatterne er inspirert av eXbus-prosjektet og sosial eksklusjonsangst er et begrep som går igjen i flere kapitler (Helgesen, 2014). I slike sosiale fellesskaper vil det alltid kunne oppstå usikkerhet om ens tilhørighet til fellesskapet, en usikkerhet som kan bidra til at følelsen av å være et fullverdig medlem av gruppa trues, og angsten for å falle utenfor oppstår (Søndergaard, 2009, s. 29). Søndergaard beskriver hvordan dynamikken i gruppa står for produksjon av verdighet og forakt, og som må ses i forhold til det å være inkludert i eller ekskludert fra gruppa. Der verdighetsproduksjonen er god er også medlemmene i gruppa godt inkludert, men hva da i de tilfellene dette mislykkes? Dette spør også Søndergaard om, og mener det kan være veien mot det en anser som mobbing. Ved liten produksjon av verdighet innad i gruppa øker angsten, noe som åpner opp for større produksjon av forakt. Foraktproduksjon, som er forakt rettet mot et av gruppas medlemmer, mener Søndergaard fungerer som en lindring av sosial eksklusjonsangst, men med midlertidig effekt (Søndergaard, 2009, s. 32). Dette kan igjen føre til ”social panik”, hvor forakten ytterligere må forsterkes for å sikre sin tilhørighet, og som til slutt kan ende med en situasjon hvor empati og verdighet nærmest er fraværende. Hun hevder man da kan si foraktproduksjonen har gått over i mobbing (s. 33).

Selv om nyere forskning og litteratur beveger seg bort fra Olweus’ definisjon og fokus på aggresjon, vil de likevel ikke forkaste eksisterende definisjoner, men bør være å se som et alternativt perspektiv eller en utvidelse (eXbus, 2007), (Søndergaard, 2009), (Helgesen, 2014) og (Lund, Godtfredsen, Helgeland, Nome, Kovac & Cameron, 2015).

Schott setter spørsmålsteget ved om en definisjon i det hele tatt er hensiktsmessig for å fullt ut beskrive et problem, eller om den kan stå i veien for å oppdage alle de gråsoner som måtte finnes i det man vil undersøke (2009, s. 231). Jeg vil likevel forsøke å formulere noen tanker om hva jeg tenker mobbing kan være:

Jeg støtter meg til den nyere forskningen, der jeg ser at aggresjon godt kan være tilstede i en mobbesituasjon, men at overdrevent fokus på aggresjon kan stå i veien for å se de kompliserte sosiale prosessene barna er i (Lund et al., 2015, s. 11). Det å definere barna i fastlåste posisjoner som enten offer eller mobber strider også i mot det synet jeg har på barn som subjekter, og det ville låse for muligheten til å se det mer komplekse i samspillene til barna. Jeg mener et barn en dag kan være den som bidrar til å ekskludere et annet barn, og neste dag være den som selv blir avvist. Den definisjonen som derfor ligger nærmest den forståelsen jeg selv har, er Ingrid Lund:

”Mobbing av barn i barnehagen er handlinger fra voksne og/eller andre barn som krenker barnets opplevelse av å høre til og være en betydningsfull person for fellesskapet” (Lund et al., 2015, s. 45).

3.2. Forskning på mobbing i barnehagen - forekomst

Det er sparsomt med forskning på mobbing i barnehage, og den aller første undersøkelsen ble gjort på slutten av 90-tallet av Reidar Pettersen og Françoise Alsaker (Pettersen, 1997). De undersøkte et utvalg barnehager i Bergen, Oslo og Bern og fant ut at det forekom mobbing i barnehagen (Pettersen, 1997, s. 27-54). Dette støttes også i senere rapporter, og en undersøkelse gjort i Norge av Margrethe Midtsand, Brit Monstad og Frode Søbstad viste at 6-8% av barna mente de ble plaget av andre barn i barnehagen (Midtsand, Monstad & Søbstad, 2004). I likhet med Pettersen og Alsaker (1997) har Midtsand, Monstad og Søbstad (2004) intervjuet barn og førskolelærere i forhold til hvordan de opplever mobbing i barnehagen for å finne ut hvor utbredt dette er. Forskerne satte selv spørsmålstegn ved om barna i stor nok grad hadde forutsetninger for å fullt ut forstå spørsmålene de ble stilt, og at de derfor ikke anser tallene som nøyaktige nok til å antyde omfang. De konkluderer likevel med at dette er noe som forekommer. En relativt ny rapport fra Norge, *Hele barnet, hele løpet; Mobbing i barnehagen*, indikerer at 1-2 barn i hver barnehage systematisk blir utestengt fra eller avvist i lek (Lund, Godtfredsen, Helgeland, Nome, Kovac & Cameron, 2015, s. 32). Disse funnene er gjort på bakgrunn av intervjuer med påfølgende observasjoner av barn, i flere forskjellige barnehager.

3.3. Mobbing – konsekvenser og ettervirkninger

Det er bred enighet om at mobbing kan få store konsekvenser for den som blir utsatt for det, og utallige historier dukker til stadighet opp i media som levende eksempler på nettopp det. En norsk rapport utarbeidet av Læringsmiljøsentret, Universitetet i Stavanger (2017), ment å fungere som en kunnskapsoversikt om konsekvenser av mobbing, tar for seg mulige ettervirkninger av det å bli mobbet i barndommen (Breivik, Bru, Hancock, Idsøe, Idsøe & Solberg, 2017). Forskerne her fant sterke indikasjoner på at ettervirkninger som emosjonelle problemer med angst og depresjon, atferdsproblemer i forhold til utagering, vold, aggresjon og rusmisbruk kunne oppstå ved å være utsatt for mobbing. De fant også en sammenheng mellom mobbing og senere selvskading, selvmordsforsøk, gjennomførte selvmord og tilfeller av psykose (Breivik et al., 2017, s. 33). Liknende funn har tidligere blitt beskrevet av forskere i USA, (Ttofi, Farrington, Lösel & Loeber, 2011a), men hvor det i hovedsak settes fokus på i hvilken grad ofre for mobbing i barndommen er tilbøyelige til å utvikle depresjon i voksen alder. De fant at risikoen for å utvikle depresjon senere i livet var 50% høyere for barn som hadde blitt utsatt for mobbing enn de som ikke hadde blitt det (Ttofi et al., 2011a, s. 67). Det samme forskerteamet gjorde samme år en undersøkelse hvor de så på risiko for å utvikle aggressiv atferd som kunne resultere i kriminelle handlinger, hos barn som utøvde mobbing. Også her fant de en sammenheng, og trekker frem mobbing som en unik risikofaktor i barndommen som kan bidra til problemer i senere liv (Ttofi et al., 2011b, s. 86). Dette er forskning som bygger på definisjonen til Olweus (1992, s. 17) og som er sett i forhold til barn i skolealder, men jeg mener likevel det er relevant å ta slik forskning i betraktning når man tar for seg mobbeproblematikken med mindre barn. Det er heller ikke nødvendigvis slik at funnene har mindre verdi om man ikke deler forskernes definisjon av mobbing, men at disse undersøkelsene kan bidra til å se det hele i et lengre perspektiv.

3.4. Forebygging av mobbing

Barnehagen har som samfunnsoppgave å forebygge mobbing (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 28), og barnas utvikling av sosial kompetanse blir i *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver* sett på som vesentlig i dette arbeidet. Forskning og litteratur viser i tillegg at barns mestring og deltakelse i lek (Alvestad, 2012), (Lund et al., 2015) og evne til å etablere vennskap (Greve, 2009) er av stor betydning for å hindre utvikling av mobbing.

Personalets syn på mobbing, hvordan de møter barna og samarbeider med foreldrene vil være avgjørende faktorer for hvordan man får til dette forebyggende arbeidet.

3.4.1. Lek og vennskap

Vennskap og lek har en helt sentral plass i barns liv, og i barnehagen. Det å få delta i lek, skape relasjoner og knytte vennskap sies i Rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 26) å være grunnlaget for å trives i barnehagen. Et av funnene i forskningen ledet av Ingrid Lund (2015) støtter dette, hvor barna som ble intervjuet i et av prosjektene i stor grad var enige om at det viktigste for å ha det bra i barnehagen var at man hadde venner og fikk være med å leke (Lund et al., 2015, s. 30). En annen som har tatt til orde for å ta barns vennskap på alvor, er Anne Greve. Hennes studier viser at barn helt ned i ett års alder viser evne til og ønske om å få venner (Greve, 2009, s. 94), og hun trekker frem viktigheten av at de voksne er sensitive ovenfor de yngste barnas måte å uttrykke vennskap på (s. 97). Leken er arena for å danne vennskap, men ikke alle barn får delta i lek (Lund et al., 2015, s. 32). Observasjoner av barn viser at de benytter seg av ulike strategier og forhandlinger både for å komme seg inn i lek og for å opprettholde vennskskapsrelasjoner. Slike prosesser kan skape en del usikkerhet og spenninger mellom barna, og spesielt sårbar er perioden for barna på 2-3 år (s. 37-38). Slike forhandlinger blant små barn er tidligere beskrevet av Torgeir Alvestad (2012). Alvestad mener at barns strategier i forhandlinger kan være mer eller mindre hensiktsmessige for å få tilgang til leken, og at deres forhandlingskompetanse må bygges opp over tid, ved gjentatte erfaringer. Et barn som innehar god forhandlingskompetanse, vil etterhvert som det blir større, kunne overføre og bruke dette i andre situasjoner enn i lek og i andre sosiale miljøer enn i barnehagen (Alvestad, 2012, s. 27). Han fremhever betydningen av å være bevisst på hvordan barn i barnehagen forhandler i relasjonsbygging og vennskapstilegnelse. Det å kunne gjenkjenne de ulike strategiene de bruker, og dermed kunne veilede de barna som benytter seg av lite hensiktsmessige metoder inn i mer gunstige baner, vil være et viktig ledd i å kunne bekjempe utestengelse og ekskludering (Alvestad, 2012, s. 42).

3.4.2. Sosial kompetanse

Sosial kompetanse er noe det jobbes mye med i barnehagene, noe de også skal i følge Rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 28). Kari Lamer sier at sosial kompetanse ”handler om å mestre samspill med andre” (Lamer, 1997, s. 19), og at i hvilken grad man mestrer dette har betydning for det å verdsettes av venner og bli inkludert i fellesskapet. Hun sier videre at om et barn ikke lykkes i å møte sosiale krav på en tilfredsstillende måte, kan det føre til at det avvises av andre barn og kan være et grunnlag for mobbing (s.19). Det å jobbe med barnas sosiale kompetanse vil derfor være viktig i det forebyggende arbeidet mot mobbing. Det er ulike sosiale ferdigheter som til sammen utgjør den sosiale kompetansen, og Lamer har delt disse ferdighetene i fem områder kalt *empati og turtaking*, *prososial atferd*, *selvkontroll*, *selvhevdelse* og *lek, glede og humor* (Lamer, 1997, s. 105). Empati og turtaking ser hun på som det å kunne ta en annens perspektiv og evnen til å gjenkjenne og leve seg inn i andres følelser, dette for å kunne henvende seg til en annen på passende måte. Prososial atferd går på det å vise omsorg for andre, det å hjelpe til, dele med andre og inkludere andre i fellesskapet. Selvkontroll handler om å kunne takle konflikter, vurdere egen atferd og utsette sine egne behov i samhandling med andre som krever turtaking eller en avgjørelse skal tas. Det å hevde egne meninger på en god måte, stå i mot gruppepress, ta initiativ og invitere inn til lek kalles selvhevdelse, noe som omfatter også det at man har en god selvoppfatning og positiv holdning til egen deltakelse. Lek, glede og humor er viktig for å leve seg inn i leken og sier noe om evnen til å forstå de signalene som lever i leken (s. 105). Det finnes mange skjulte koder og regler i lek og dette er viktig å mestre for å delta i leken på samme linje som andre barn.

3.4.3. Personalets rolle

En kommer ikke utenom at den aller viktigste faktoren i det forebyggende arbeidet mot mobbing, er personalet. Skal barna utvikle god sosial kompetanse, skape relasjoner og mestre lek, vil de trenge støttespillere i de voksne som ser dem og veileder dem. Ingrid Lund (2014) fremhever viktigheten av at barn møter varme og tydelige voksne i barnehagen. En varm og tydelig voksen er en trygg voksen som møter barna med respekt, anerkjennelse og omsorg og som setter grenser på samme måte (Lund, 2014, s. 114-127). Man må våge å se at mobbing kan skje, og et reflekterende personale som tør ta innover seg dette og snakke om det, vil også ha gode forutsetninger for å forebygge slik atferd. ”Mobbing har dårlige vekstforhold i en barnehage der voksne stadig våger å stille kritiske og åpne spørsmål til seg

selv og samtidig som de styrker alt det relasjonelle arbeidet som fremmer god lek, humor og trygghet”. (Lund, 2014, s. 127).

Det å se barna forutsetter også en tilstedeværelse som er noe mer enn å bare være fysisk tilstede. Den voksne kan bidra til å opprettholde vanskelige samspill som kan utvikle seg til å bli mobbing ved å ikke direkte involvere seg i konflikter som oppstår, sier Mai Brit Helgesen (2014, s. 88-89), og mener man må ha fokus på de kompliserte sosiale prosessene barna inngår i. Kommer man som voksen inn i en konflikt som allerede har eskalert, vil man ikke være i en posisjon til å ta en god avgjørelse for å hjelpe dem ut av den. Man har en oppgave i å hjelpe barn til å håndtere hverdagen, men da må man være våken for å se hva som utspiller seg i de samspillene barna går inn i.

3.4.4. Foreldresamarbeid

”Foreldre og barnehagens personale har et felles ansvar for barnets trivsel og utvikling” (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 15). Et felles ansvar forutsetter også et samarbeid partene mellom, og man må snakke om hva som skal til for at barnet skal trives i barnehagen. Barnet har sine røtter i hjemmet, og det er der barnet gjør sine første erfaringer med grunnleggende trygghet og tilknytning (Glaser, 2013, s. 67). Det å kunne skape trygg tilknytning til omsorgspersoner også i barnehagen vil gjøre at både barn og dets foreldre føler at barnehagen er et godt sted å være. Det å kunne etablere et godt forhold til foreldrene, preget av gjensidig tillit, gjør det lettere å kunne snakke om et hvilket som helst tema uten at det føles vanskelig (Glaser, 2013, s. 118). Barnehagen må formidle hvordan de arbeider med forebygging av mobbing og hva som eventuelt gjøres om mobbing skulle oppstå. På denne måten vil også personalet ovenfor foreldrene vise at barnehagen har kompetanse på dette området (Lund et al., 2015, s. 44), og at de har barnets beste i fokus.

4.0. FUNN OG DRØFTING

I dette kapitlet vil jeg presentere empiri og drøfte dette opp mot teori. Jeg vil se på definisjon og forekomst av mobbing, forebyggende arbeid mot mobbing, foreldresamarbeid og personalets rolle i dette arbeidet.

4.1. Mobbing – definisjon og forekomst

Mine intervjupersoner ble spurt om å gi sin definisjon av hva de mente mobbing var og kunne gjenkjennes som. Det var bred enighet blant de tre om at hvis det skulle kunne kalles mobbing måtte det være noe som skjedde over tid og gjentatte ganger, mot samme person. Dette er mye i tråd med Olweus' definisjon på mobbing (1992, s. 17) som ble presentert tidligere. På punktet om de handlingene som utføres, utføres med hensikt, var de ikke like samstemte. Den ene av intervjupersonene, intervjuperson II, mener at er det snakk om mobbing må det ligge en *intensjon* om å krenke, trække på eller utestenge noen. Hun er her helt på linje med Olweus (1992) og den definisjonen som er gjengitt av Barne- og familiedepartementet (2004, s. 4). Hun er likevel usikker på om dette kan være tilfelle for de yngste barna i barnehagen, da hun stiller seg tvilende til om de i like stor grad som de større barna evner å reflektere over egne handlinger. De to andre, intervjuperson I og III, bringer ikke inn hensikt som en avgjørende faktor for om det kan dreie seg om mobbing.

Intervjuperson I trekker frem at selv om det ligger en bevissthet fra barnas side i forhold til hva de gjør, gjøres ikke dette nødvendigvis i den hensikt å skade andre barn. Intervjuperson III kommer inn på hvilken påvirkning krefter i omgivelsene har for barnas atferd, både hjemmefra, miljøet i barnehagen og holdningene til de som jobber der, og presiserer at det aldri er barnas feil når mobbing oppstår. Intervjuperson III er dermed inne på å se de andre kreftene rundt og mellom barna som kan gjøre at mobbing oppstår, og nærmer seg mer perspektivet til Ingrid Lund (Lund et al., 2015), Mai Brit Helgesen (Helgesen, 2014), Schott (2009) og Søndergaard (2009).

Jeg spurte intervjupersonene om mobbing er noe som forekommer i barnehagen og om de hadde observert mobbing i egen barnehage. To av de tre intervjupersonene var klare på at det helt klart kan skje i barnehagen, mens intervjuperson I var mer usikker på om hun ville bruke et såpass sterkt ord som mobbing i forhold til de barna hun jobbet med. Kanskje kan dette ha sammenheng med at for å kalle det mobbing forutsetter det for henne noe barna gjør med vilje for å skade andre, noe som vil oppleves som å betegne noen barn som "slemme". Alle tre hadde, uavhengig av om de brukte begrepet mobbing eller ikke, beskrivelser av situasjoner som oppfylte kravene til deres egne definisjoner av mobbing. Intervjupersonene kom med eksempler på både direkte og indirekte mobbing, slik Olweus (1992, s. 18) og Helgesen (2014, s. 26-27) beskriver det. Hendelser hvor intervjupersonene forteller om barn som fysisk går til angrep på andre barn, med slag, spark, dytting, biting eller klyping, må ses

som identisk med disse beskrivelsene. Det samme i tilfeller hvor barn verbalt truer eller skjeller ut andre barn, må sies å være forenlig med direkte mobbing, og noe som også intervjupersonene hadde observert. Alle tre trekker frem at denne formen for atferd var mest vanlig hos de yngste barna med lite verbalt språk og hos eldre gutter. Den indirekte formen for mobbing, sier intervjupersonene at det i hovedsak er jentene som står for, men at den også observeres blant guttene. Her nevnes baksnakking, utestengelse, hvissing, blikk og avvisende kroppsspråk.

4.2. Forebygging av mobbing

Jeg var interessert i å finne ut hvordan de jobbet med å forebygge mobbing i barnehagen, og i svarene fra intervjupersonene var det noen sentrale punkter som gikk igjen hos alle tre. Det å jobbe med følelser, sosial kompetanse, lek og ha fokus på vennskap fremstod som det viktigste i det forebyggende arbeidet. Og i dette her arbeidet er samarbeidet med foreldrene og personalets tilstedeværelse helt essensielt for å lykkes med dette.

4.2.1. Lek og vennskap

I alle tre intervjuer ble leken og barns vennskap trukket frem som helt sentralt i det forebyggende arbeidet mot mobbing. To av intervjupersonene fortalte at deres barnehage startet hvert barnehageår med hva de kalte *vennskapsuke*, hvor de jobbet intensivt med dette med vennskap ved oppstart, et tema som ble videreført gjennom hele året. Intervjuperson I beskrev hvordan de i hennes barnehage brukte ulike metoder for å snakke med barna om dette temaet, som å lese bøker og se filmer om vennskap, aktiviteter i små grupper og prosjekter med fokus på vennskap, mangfold og det å bevisstgjøre barna på å tolerere forskjelligheter.

Intervjuperson III hadde større fokus på at det var i lek at relasjoner blir skapt, og vennskap oppstår, og at det derfor var så viktig å være tilstede for å observere barnas lek. Hun sier det er så viktig i tilfeller der man har barn som kanskje strever med å komme inn i lek, eller mangler det hun kaller *lekekodene* de trenger for å delta på lik linje som de andre, at man er der og støtter og veileder dem inn i lek. Dette samsvarer med hva Ingrid Lund (Lund et al.,

2015, s. 32) og Alvestad (2012, s. 42) sier om den viktige forutsetningen for å delta i lek og som kan forebygge utestengelse og eksklusjon. Intervjuperson I fremhever på en annen måte hvorfor det er viktig å observere barnas deltakelse i lek, og hvordan leken også kan være en arena hvor mobbing kan foregå forholdsvis skjult for de voksne. Det kan være en lek hvor man ser en liten gruppe barn i lek, en lek man anser for å være en fin lek, men så er det kanskje ikke det om man ser nærmere etter. Kanskje har ett av barna fått en rolle i leken som det egentlig ikke ønsker og som i praksis betyr at det ikke deltar på lik linje med de andre. Det kan også være en måte å ekskludere på, hevder hun.

4.2.2. Sosial kompetanse

Lek kan i stor grad settes i sammenheng med sosial kompetanse når man ser at deltakelse i lek forutsetter visse sosiale ferdigheter. Samtidig ligger det en gjensidighet i det at det er i nettopp leken man kan prøve seg fram for å tilegne seg disse ferdighetene (Lamer, 1997, s. 27-28). Sosial kompetanse var noe som kom opp som vesentlig for deltakelse i fellesskapet og leken flere ganger under alle intervjuene, og intervjuperson III kom med et eksempel på nettopp dette her med hvor viktig det kan være for enkelte barnegrupper å få øve seg litt på å leke. Hun hadde hatt en gruppe barn hvor samspillet ikke helt fungerte i lek, og der det ble mye konflikter hvor gjerne de barna som ikke hevdet seg nok, ikke fikk være med og ble stående på sidelinja. De ble derfor delt i mindre grupper hvor de voksne la opp til lek som tok utgangspunkt i barnas egen interesse, og gjerne rollelek. Her hadde de voksne fokus på å veilede de barna som falt litt ut, inn igjen i leken, og observere hvordan de sosiale relasjonene fungerte i gruppa. Lamer (1997) fremhever også rolleleken som den leken hvor barna best kan øve seg på samspill og utvikle god sosial kompetanse (s. 27-28), og at noen barn er avhengige av de voksnes hjelp for å oppleve deltakelse og felleskap i barnehagen (s. 29).

Intervjuperson I mener voksnes tilstedeværelse er det aller viktigste, og for henne ville det å eksempelvis skulle ha en samlingsstund med barna om mobbing, bli litt for abstrakt. Hun poengterer hvor vesentlig det er å ta tak i her- og nå- situasjonene som utspiller seg og gå inn der hvor det er konflikter. Hun sier videre at man ikke kan være i forkant av alle situasjoner, og at det derfor er så viktig at man er der når noe skjer. På den måten kan man snakke med barna når de står i en konflikt og få dem til å snakke om og sette seg inn i den andres

situasjon og reflektere over handlingsalternativer. *Hva skjedde nå? Hvordan tror du *** tenker når du gjør sånn? Kunne vi gjort noe annerledes? Hva er lurt å tenke på til neste gang?* Det å lære barna selvstendig konfliktløsning, få de til å tenke og snakke om følelser mener hun vil gi dem et godt utgangspunkt videre.

De to andre intervjuede presiserer også betydningen av at barna får erfaringer med det å lære å kjenne igjen egne følelser og det å kunne sette seg inn i andres. Begge sier dette er noe de jobber med helt fra barna er 1-2 år gamle, å styrke den empatien Lamer snakker om (Lamer, 1997, s. 105). Intervjuperson III sier empati er noe hun opplever at ettåringene allerede besitter, men som må løftes og settes ord på. Som alle andre følelser, trenger barna at følelsene synliggjøres for dem slik at de lettere kan sortere dem og senere sette ord på dem selv.

4.3. Personalets rolle

I alle sidene ved det forebyggende arbeidet som er blitt beskrevet, fremtrer den voksnes rolle som vesentlig for hvordan man skal lykkes med dette arbeidet. En ting alle tre intervjupersoner enes om er at barna trenger tilstedeværende voksne som evner å se det som skjer. Det omtales som avgjørende å ta tak i situasjoner tidlig nok slik at det ikke utvikler seg til å bli utestengelse og mobbing. Dette samsvarer med det Mai Brit Helgesen sier om det å veilede barn i samspillprosesser, og at man ved å komme inn i en konflikt som allerede har eskalert, vanskelig kan være en god støtte for barna (Helgesen, 2014, s. 88-89). Man kan da stå i fare for å ta avgjørelser på vegne av barn uten å fullt ut kunne begrunne hvorfor, og dermed i ytterste konsekvens være et bidrag til at konflikter vedvarer og mobbing kan oppstå. Intervjuperson I og III trekker spesielt frem det å være observant i forhold til den indirekte mobbingen. De sier den kan være vanskelig å oppdage og lett for barna å skjule, noe som kanskje betyr at man må øve seg litt opp i å se signalene på slik mobbing.

Hvordan møter vi barna?, spør intervjuperson III. Hun tar opp dette med om personalet er med på å definere enkelte barn, og hvilke konsekvenser dette kan få for de barna. Hun tar opp som eksempel det med hvordan man møter barna i garderoben, i forhold til det å kommentere hva de har på seg. Gir man noen barn mer positiv oppmerksomhet enn andre? Hun mener personalet i barnehagen må være bevisste på hvordan de omtaler barn og hva

kroppsspråket signaliserer foran de andre barna. Er det barn som av personalet får negativ oppmerksomhet som bidrar til å gi dem et stempel som utagerende eller mindre attraktive å være med? Dette vil i så fall stå i motsetning til hva Ingrid Lund sier om at barn skal møte tydelige og varme voksne i barnehagen (Lund, 2014, s. 114) og mer i tråd med tanken om at de voksnes handlinger kan bidra til ekskludering av barn (Helgesen, 2014, s. 88).

Betydningen av et samlet personale kommer frem i alle intervjuene, at man jobber i samme retning og har en felles oppfatning av hva som skjer. Intervjuperson III erkjenner at mobbing er noe som i enda større grad burde vært på deres agenda, da det er litt ulike oppfatninger av hva som ligger i begrepet mobbing. To av de intervjuede fremhever at det er viktig at personalet tør å ta ordet mobbing i bruk og innse at dette er noe som kan skje i barnehagen, bare da kan man virkelig se det om det skjer. Det bekrefter hva Lund (2014) skriver om mobbingens vekstforhold i barnehagen (s. 127).

4.4. Foreldresamarbeid

Foreldrene er viktige personer både i forhold til det å oppdage om mobbing foregår og i tilfeller hvor det oppstår konflikter mellom barn som kan utvikle seg til noe mer alvorlig. Dette er alle tre enige om. Det er viktig for alle de intervjuede at de har god dialog med foreldrene i konfliktsituasjoner som involverer deres barn, og at foreldrene føler seg trygge på at situasjonen blir tatt tak i med en gang. Dette sammenfaller med det felles ansvaret barnehage og hjem har for barnas utvikling og trivsel (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 15).

Intervjuperson I sier tett foreldrekontakt er viktig og at det man snakker om i barnehagen blir fulgt opp og også snakket om hjemme. Noe av det samme er også intervjuperson III inne på, hvor hun sier at det er heller ikke alt barna forteller om i barnehagen. Ofte kommer det frem ting på sengekanten om kvelden, og da er det viktig at foreldrene føler seg trygge på at de kan komme med den informasjonen til oss og at det blir tatt på alvor. Glaser er inne på dette, hvor hun påpeker at et godt samarbeid mellom barnehagen og foreldrene, som er til barnets beste, forutsetter gjensidig tillit og dialog (Glaser, 2013, s. 118).

5.0. KONKLUSJON

I denne bacheloroppgaven har jeg tatt for meg temaet *mobbing i barnehagen*. Gjennom å drøfte tre pedagogiske ledes syn på fenomenet opp i mot forskning og litteratur på temaet, var min målsetting å besvare følgende problemstilling

Hvordan beskriver barnehagelærere mobbing blant barnehagebarn, og på hvilken måte jobber de for å se, håndtere og forebygge dette?

Empirien fra denne undersøkelsen styrker det forskning sier om at mobbing i barnehagen forekommer (Pettersen, 1997), (Midtsand et al., 2004) og (Lund et al., 2015). De pedagogiske lederne definerer hva mobbing er på nokså lik måte, med unntak av om mobbing blant små barn forutsetter handlinger gjort med en intensjon om å skade andre.

Det ser ut til at dette perspektivet på hensikt henger sammen med viljen til å kalle det som skjer i barnehagen for mobbing. Mye tyder på at det fortsatt finnes en motvilje mot å bruke dette begrepet i barnehagesammenheng, og begreper som utestengelse og uønsket atferd fremstår som formuleringer personale i barnehagen er mer komfortable med. Selv de intervjuede som poengterte at man ikke burde være redd for å bruke ordet mobbing, erkjente at det var ansatte i deres barnehage som ikke mente dette var et begrep de ville bruke.

Det forebyggende arbeidet, slik det kom fram under intervjuene, kan oppsummeres med stikkord som fokus på lek og vennskap, følelser og sosial kompetanse, tilstedeværende voksne og godt foreldresamarbeid. Tilstedeværelsen ble stående som aller viktigst, både for å oppdage og forebygge mobbing.

Skulle jeg jobbet videre med dette temaet, ville jeg tatt for meg enda flere sider som har betydning for om mobbing kan oppstå. Det dukket opp temaer under intervjuene som kunne vært interessante å utforske i enda større grad, som hjemmemiljøets påvirkning og samfunnets krav og hvordan dette har innvirkning på barnas hverdag.

Litteraturliste

Alvestad, Torgeir. (2014). *Små barns forhandlinger i lek*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Barne- og familiedepartementet. (2004). *Mobbing i barnehagen: et hefte for deg som jobber i barnehagen*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

Bergsland, M. D. & Jæger, H. (Red.). (2014). *Bacheloroppgaven i barnehagelærerutdanningen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Breivik, K., Bru, E., Hancock, C., Idsøe, E. C., Idsøe, T., & Solberg, M. E. (2017). *Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak*. Hentet fra <https://helsedirektoratet.no/Documents/Psykisk%20helse/a-bli-utsatt-for-mobbing---en-kunnskapsoppsummering-om-konsekvenser-og-tiltak.pdf>

Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving*. (5. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.

eXbus. (2007). *Exploring bullying in schools*. Hentet fra http://exbus.dk/fileadmin/www.exbus.dk/omprojektet/subsites_exbus_20070330153940_projektbeskrivelse_exbus_07.pdf

Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, FOR-04-24-487. (2017). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2017-04-24-487>

Glaser, V. (2013). *Foreldresamarbeid. Barnehagen i et mangfoldig samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.

Greve, A. (2009). Vennskap mellom de yngste barna i barnehagen. *Nordisk Barnehageforskning*, 2(2), 91-98. Hentet fra <https://journals.hioa.no/index.php/nbf/article/view/348/341>

Helgesen, M. B. (2014). Hvordan kan mobbing forstås? I M. B. Helgesen (Red.), *Mobbing i barnehagen. Et sosialt fenomen* (s. 19-31). Oslo: Universitetsforlaget.

Helgesen, M. B. (2014). Mobbing sett med nye øyne. I M. B. Helgesen (Red.), *Mobbing i barnehagen. Et sosialt fenomen* (s. 74-91). Oslo: Universitetsforlaget.

Kofoed, J. & Søndergaard, D. M. (Red.). (2009). *Mobning. Sociale prosesser på afveje*. København: Hans Reitzels Forlag.

Kunnskapsdepartementet. (2011). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. (Rev. utg.). Oslo: Departementet.

Lamer, K. (1997). *Du og jeg og vi to! Om å fremme barns sosiale kompetanse. Teoriboka*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lund, I. (2014). Tydelige og varme voksne i møte med mobbing i barnehagen. I M. B. Helgesen (Red.), *Mobbing i barnehagen. Et sosialt fenomen* (s. 114-127). Oslo: Universitetsforlaget.

Lund, I. (Red.), Godtfredsen, M., Helgeland, A., Nome, D. Ø., Kovac, B. V. & Cameron, D. L. (2015). *Hele barnet, hele løpet; Mobbing i barnehagen*. Hentet fra <http://www.forebygging.no/Global/mobbing%20i%20barnehagen%20rapport.pdf>

Midtsand, M., Monstad, B. & Søbstad, F. (2004). *Tiltak mot mobbing starter i barnehagen*. Trondheim: DMMHs publikasjonsserie nr. 2.

Olweus, D. (1992). *Mobbing i skolen: hva vi vet og hva vi kan gjøre*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Partnerskap mot mobbing. (2016). Hentet fra https://www.regjeringen.no/contentassets/95ef678cc8c7454fb45e3f57826dd461/partnerskap_motmobbing.pdf

Pettersen, R. J. (Red.). (1997). *Mobbing i barnhagen*. Oslo: Sebu Forlag.

Schott, R. M. (2009). Mobning som sosialt begrep: Filosofiske refleksjoner over definisjoner. I J. Kofoed & D. M. Søndergaard (Red.). *Mobning. Sociale prosesser på afveje* s. 225-258). København: Hans Reitzels Forlag.

Søndergaard, D. M. (2009). Mobning og sosial eksklusionsangst. I J. Kofoed & D. M. Søndergaard (Red.). *Mobning. Sociale prosesser på afveje* (s. 21-58). København: Hans Reitzels Forlag.

Ttofi, M. M., Farrington, D. P., Lösel, F. & Loeber, R. (2011a). Do the victims of school bullies tend to become depressed later in life? A systematic review and meta-analysis of longitudinal studies. *Journal of aggression, conflict and peace research*, 3(2), 63-73. Hentet fra <http://njbullying.org/documents/Ttofi2011.pdf>

Ttofi, M. M., Farrington, D. P., Lösel, F. & Loeber, R. (2011b). The predictive efficiency of school bullying versus later offending: A systematic/meta-analytic review of longitudinal studies. *Criminal Behaviour and Mental Health*. 80-89. Hentet fra http://www.readcube.com/articles/10.1002/cbm.808?r3_referer=wol&tracking_action=preview_click&show_checkout=1&purchase_referrer=www.forskningsradet.no&purchase_site_license=LICENSE_DENIED

Utdanningsdirektoratet. (2005). *Evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004*.

Rogalandsforskning. (Rapport RF – 2004/223). Hentet fra

https://www.udir.no/globalassets/filer/tall-og-forskning/rapporter/5/sluttrapp_manifest_mobbing_rogalandsforskn.pdf

Wibe-Lund, T. (2016). *Hopp da, så blir vi kvitt deg!* Oslo: Aschehoug.

VEDLEGG 1

Intervjuguide

Da vil jeg først spørre om du kan fortelle meg litt om hvilken bakgrunn du har, i forhold til stillingsbeskrivelse, utdanning og hvor lenge du har jobbet i barnehage?

Definisjon av begrepet

Hvilket forhold har du til begrepet mobbing?

- Hvordan tenker du om dette begrepet i barnehagesammenheng? Kan mobbing også omfatte barnehagebarn? (Hvis nei: tenker du dette kan ha sammenheng med hvilket barnesyn man har?)

Har du personlig observert/opplevd mobbing blant barn i din barnehage?

- Hvis ja: Har du konkrete eksempler på situasjoner du vil karakterisere som mobbing? Direkte (fysisk) mobbing eller indirekte (ekskludering/ignorering/utestenging). Kan du huske hvordan du reagerte, grep inn i situasjonen? Hva tenker du om din måte å handle på i ettertid?
- Hva tenker du om i hvilken grad man kan se forskjeller i hvordan mobbing utøves når det kommer til alder og kjønn?
- Hva tror du kan være årsak til at mobbing oppstår?

- Hvis nei: Har du erfaring med at noen du jobber sammen med har observert mobbing?
- Hvilke situasjoner tenker du kan defineres som mobbing? Finnes det en prinsipiell forskjell mellom erting og mobbing, og hvor ligger i så fall forskjellen?

Arbeidet mot mobbing

Hvordan jobber dere med å forebygge mobbing i barnehagen? Fokusområder?

- Sosial kompetanse, relasjonsbygging og vennskap, forhandlingsevne, selvtillit/selvfølelse/selvhevdelse, gruppedynamikk, observere lek(ekompetanse), spesielle programmer?

Har dere utarbeidet strategier for å håndtere mobbing som oppstår/allerede har oppstått?

- I så fall, hvilke?

Jobber dere bevisst for å avdekke mobbing?

- I så fall, hvordan? (observasjon, barnesamtaler, samtaler med foreldre)

Hvordan snakker dere med barna om mobbing og hva det innebærer?

Foreldresamarbeid

Vil du si at du, eller andre i personalet, har møtt bekymringer fra foreldre i forhold til om deres barn har blitt utsatt for mobbing?

- Hvordan blir i slike tilfeller foreldrene møtt av barnehagen/personalet?

Hvordan ville barnehagen tatt kontakt med foreldre om barnet deres hadde mobbet eller blitt utsatt for mobbing?

- Hvem ville kontaktet dem, hvordan og veien videre?

På hvilken måte kan foreldre være en viktig ressurs i forebyggingsarbeidet?

- Føler du foreldre i barnehagen har et ansvar for å bidra til å forebygge mobbing?

Kunnskap og holdninger

Hvordan ser du på personalets kunnskap om hva mobbing mellom små barn kan være?

- Hvordan påvirker dette hvordan dere jobber med temaet?
- Kan manglende kunnskap gjøre det vanskeligere å gjenkjenne mobbing?

Er det noe du avslutningsvis vil legge til, noe du føler vi ikke har fått snakke om som har med dette å gjøre?

VEDLEGG 2

Samtykkeskjema

Jeg gir herved mitt samtykke, som informant, til at den informasjonen jeg gir kan brukes i studentens bacheloroppgave. Studenten har taushetsplikt, og alle opplysninger vil dermed bli behandlet konfidensielt og anonymisert i oppgaven, slik at ingen personer eller steder skal kunne gjenkjennes. Jeg er kjent med at studenten ønsker å bruke båndopptaker under intervjuet, og gir min tillatelse til dette. Studenten benytter seg av lydopptak for at intervjuet i størst mulig grad vil bli gjengitt korrekt, og vil i tillegg også kunne måtte notere litt av informasjonen som kommer frem. Samtalen vil vare ca. 45-60 minutter. Jeg er klar over at jeg når som helst under intervjuet, og uten begrunnelse, kan trekke meg fra intervjuet.

Alle lydopptak vil bli slettet etter levert og godkjent oppgave.

Sted:

Dato:

Intervjuperson:

Intervjuperson:

Student:

